

Projektas „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“
Nr.VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-029

**MOKINIŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMO LIETUVIŲ (GIMTOSIOS) KALBOS
PAMOKOSE BŪKLĖS (TYRIMŲ)
APIBENDRINIMAS**

Vilnius
2012

Projektą „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“ (SFMIS Nr. VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-029) finansuoja Lietuvos Respublika. Projektą iš dalies remia Europos Sąjunga.

Projektą vykdo

Kauno rajono švietimo centras

VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras

Kauno r. Domeikavos gimnazija

Klaipėdos Vydūno vidurinė mokykla

Trakų r. Onušio vidurinė mokykla

Ukmergės r. Siesikų vidurinė mokykla

Vilniaus Gerosios Vilties vidurinė mokykla

Tyrimų vykdytojas VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras

Apibendrinimą rengė:

Girdzijauskienė Rūta

Penkauskienė Daiva

Sruoginis Laima Vincė

TURINYS

Įvadas.....	4
1. Tyrimų metodologija.....	6
1.1. Tyrimų loginė seka.....	6
1.2. Tyrimų metodai.....	7
1.3. Tyrimų imties charakteristika.....	12
2. Tyrimų rezultatų apibendrinimas.....	14
3. Išvados.....	22
4. Rekomendacijos.....	26

Išvadas

Šiuolaikinėje visuomenėje pabrėžiama efektyvesnio žinių panaudojimo ir spartaus naujovių diegimo svarba, būtinybė plėtoti individualius - kūrybinius gebėjimus. Todėl aktualu ugdyti asmens savybes, padedančias į pokyčius žvelgti kaip į galimybes, įgyvendinti naujas idėjas, skatinančias naujoves ir aktyvų dalyvavimą daugiakultūroje žiniomis grįstoje visuomenėje (*Europos parlamento ir Tarybos sprendimas dėl Europos kūrybiškumo ir naujovių metu*, 2009). Visuomenė yra suinteresuota kūrybiškų asmenybių veikla, nes nuo žmogaus kūrybiškumo priklauso kultūros kaita bei jos tęstinumas. Kūrybiškumas reikšmingas ne tik visuomenei, bet ir pačiam individui kaip sąlyga išgyventi bei adaptuotis supančiame pasaulyje. Kūrybiškumas siejamas ir su kiekvieno asmens savasties ieškojimu, laisvo, autentiško žmogaus savikūra. Pasak Lietuvos filosofo A. Maceinos (1992), kurdamas save žmogus didina savo būtį – išskleidžia fizines bei psichines galias, kuria naujas formas, įpročius, polinkius. Taip įprasminamas žmogaus gyvenimas.

Natūralu, kad tokioje dinamiškoje visuomenėje mokyklai keliamas reikalavimas išugdyti asmenį, pajėgų kūrybiškai atsakyti į šiuolaikinio pasaulio iššūkius, gebantį įprasmiti savo gyvenimą. Europos Komisijos komunikate „Įvairialypė ES naujovių strategija“ (2009) teigiama, kad be švietimo naujovės neturi pagrindo prigyti. Švietimo sistema nuo vaiko ankstyvojo amžiaus turi ugdyti talentus ir puoselėti kūrybiškumą.

Mokslininkų darbuose kūrybiškumas nagrinėjamas kaip sudėtingas ir daugialypis fenomenas. Kai kurie autoriai kūrybiškumą sieja su individo mąstymu ar gebėjimais, kiti analizuoja kaip kūrybos procesą ir jo rezultatus. Dar kiti mokslininkai siekia atskleisti kūrybiškos asmenybės savybes. Paskutiniaisiais dešimtmečiais kūrybiškumas analizuojamas sudėtingame asmenybės, visuomenės ir kultūros kontekste. Holistiniu, t. y. visuminiu, požiūriu kūrybiškumas apima daugelį kūrybos procesą sąlygojančių veiksnių (gabumus, gebėjimus, asmenybės savybes, motyvaciją, kūrybinės veiklos patirtį ir kt.).

Mokslininkų veikaluose vieningai pripažįstama, jog kūrybiškumas yra asmens įgimtų savybių ir ugdymo rezultatas. Nuo to, kuria linkme bus kreipiama asmens veikla, kaip bus panaudojamos ir įprasminamos įgytos žinios bei gebėjimai, didele dalimi priklauso ir kūrybiškumo raida. Todėl ugdymo procesų analizei tiek mokslinėje literatūroje, tiek ir ugdymo praktikoje skiriama daug dėmesio (Ferrari, Cachia, Punie, 2009)¹.

¹ Ferrari, A., Cachia, R., Punie, Y. (2009). Innovation and Creativity in Education and Training in the EU Member States: Fostering Creative Learning and Supporting Innovative Teaching. Literature review on Innovation and Creativity in E&T in the EU Member States. ICEAC.

Projektas „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“ siejamas su kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo galimybių plėtra mokant gimtosios kalbos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose. Tam, kad būtų parengta kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo gimtosios kalbos pamokose metodika, būtina įvairiapusė situacijos analizė, kurios rezultatais remiantis siekiama atrasti optimalius gimtosios kalbos mokymo efektyvinimo kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo aspektu būdus. Atliktas kompleksinis situacijos tyrimas padėjo išryškinti kūrybiškumo ugdymo trūkumus ir išvelgti ugdymo tobulinimo galimybes.

1. Tyrimų metodologija

1.1. Tyrimų loginė seka

Siekiant išsiaiškinti kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo situaciją gimtosios kalbos pamokose pasirinkta kompleksinė tyrimo strategija, derinant kokybinius ir kiekybinius tyrimus. Kiekvieno tyrimo rezultatai atskleidė skirtingus kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo gimtosios kalbos pamokose situacijos aspektus, padėjo pasirengti kitam tyrimų etapui, t. y. pasirinkti adekvačią tyrimo metodiką, formuluoti aktualius ir tikslinančius tyrimų klausimus, gilinti vienos ar kitos problemos sampratą. Atliktų pavienių tyrimų rezultatai pateikiami apibendrinančiose išvadose, jų pagrindu formuluojamos rekomendacijos.

Penkiose projekte dalyvavusiose mokyklose vykdyti 6 tyrimai:

1) Kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimas (apklausa raštu) padėjo išsiaiškinti mokytojų požiūrį į kūrybiškumo ugdymui aktualias sąlygas ir veiksnius, išsiaiškinti problemines išorinių ir vidinių kūrybiškumo kintamųjų sritis, formuluoti kūrybiškumo ugdymo situacijos analizei svarbius gilinančius klausimus;

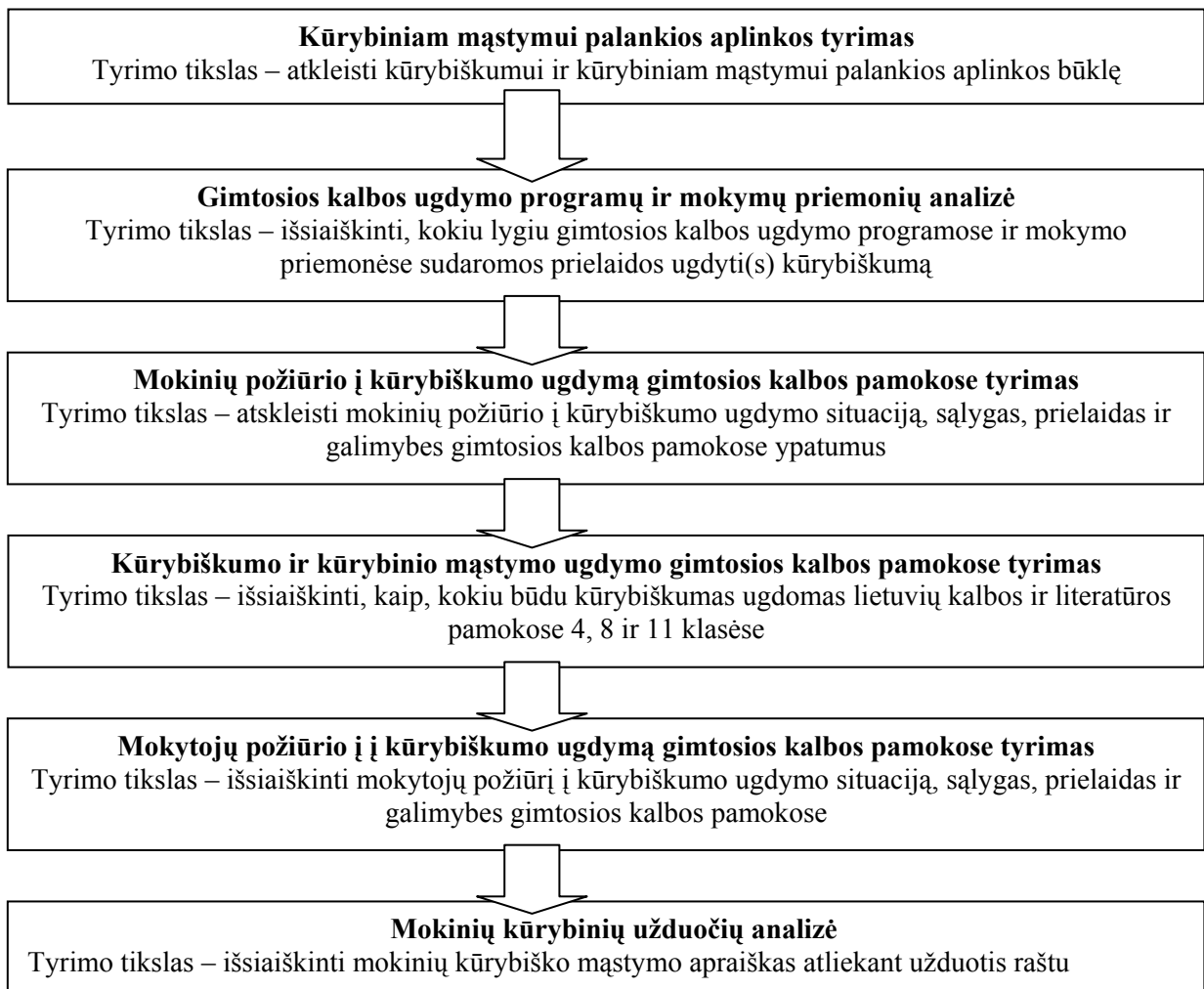
2) Gimtosios kalbos ugdymo programų ir mokymo priemonių analizė išryškino kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo strategines prielaidas;

3) Mokinių požiūrio į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose tyrimas (apklausa raštu) sudarė sąlygas išsiaiškinti mokiniams kylančias problemas kūrybiškumo raiškos ir ugdymosi galimybių aspektu;

4) Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo gimtosios kalbos pamokose tyrimas (pamokų stebėjimas) padėjo atskleisti praktinius kūrybiškumo ugdymo proceso realizavimo ir aplinkos kūrimo ypatumus;

5) Mokytojų požiūrio į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose tyrimas (interviu su mokytojais) išryškino mokytojų kūrybiškumo sampratų, taikomų ugdymo strategijų, kylančių problemų įvairovę;

6) Mokinių kūrybinių užduočių analizė atskleidė mokinių kūrybiškumo lygį ir padėjo numatyti tobulintinas jo sritis. Tyrimo loginė seka pateikiama 1 paveiksle.

1 paveikslas. Tyrimų loginė seka

1.2. Tyrimų metodai

1. Pedagogų apklausa raštu. Siekiant atskleisti kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos būklę projekte dalyvaujančių mokyklų pedagogams pateikta anketa, kurią sudarė uždaro ir atviro tipo klausimai.

5 uždaro tipo klausimų grupės padėjo išsiaiškinti: kiek respondentai turi žinių apie kūrybiškumo ugdymą; ar, mokytojų manymu, kūrybiškumo ugdymui palankus bendras švietimo kontekstas ir mokyklos aplinka; ar mokykloje sudaromos sąlygos mokytojų kūrybiškumo raiškai; ar palankus mokinių ir mokytojų kūrybiškumo plėtrai mokyklos psichologinis klimatas.

Tiriamųjų taip pat prašyta atsakyti į 5 atviro tipo klausimus: Iš ko atpažįstate, ar mokinys mąsto kūrybiškai? Kokia turėtų būti kūrybiniam mąstymui palanki aplinka? Kas, Jūsų manymu, mokykloje trukdo ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą? Kokių veiksmų,

padėsiančių skleisti Jūsų ir Jūsų mokinių kūrybiniam mastymui, tikėtumėtės iš mokyklos administracijos, kolegų, mokinių? Ką padarytumėte, kad mokytojų ir mokinių kūrybinis mąstymas pasireikštų visu pajėgumu? Atsakydami į kiekvieną klausimą pedagogai pateikė po 1-3 atsakymų variantus.

Tyrimo metu daryta prielaida, jog kūrybiškumo plėtrai didelę įtaką daro mokytojo požiūris į mokinį, tikėjimas jo kūrybinėmis galiomis. Anketoje pateiktos 9 kūrybišką asmenybę nusakančios savybės (Atvirumas naujam patyrimui, naujumo poreikis; Smalsumas, žinių troškimas; Idėjų gausa; Turtinga vaizduotė; Originalumas, gebėjimas pateikti įdomias idėjas, netradicinius vertinimus ir/ar sprendimų variantus; Pasitikėjimas savo kūrybinėmis galiomis; Išvermingumas, atkaklumas). Pedagogų prašyta įvertinti nurodytas savybes 10 balų skale, kai 0 – ši savybė nepasireiškia, 10 – savybė išreikšta labai stipriai. Nusakytos tik kraštinės alternatyvos, o tarpinės apibūdintos skaitmenimis.

2. Ugdymo programų ir mokymo priemonių analizė. Siekiant išsiaiškinti, koku lygiu gimtosios kalbos ugdymo programose ir mokymo priemonėse sudaromos prielaidos ugdyti(s) kūrybiškumą, analizuoti pagrindiniai mokomųjų priemonių komplektai (vadovėlis, mokytojo knyga, pratybų sąsiuviniai), naudojami visose projekte dalyvaujančiose mokyklose mokant gimtosios kalbos 4, 8, 11 klasėse. Vertinti naujausi mokymosi priemonių leidimai. Iš viso analizuota 40 pozicijų. Lietuvių kalbos ir literatūros programų ir mokymo priemonių aptarčiai kūrybinio mąstymo ir kūrybiškumo ugdymo aspektu pasirinktas analizės metodas.

Analizuojant Lietuvos bendrojo ugdymo programas keltas klausimas, ar programų autoriai pateikia pakankamai gairių/įžvalgų/nuorodų mokinių kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui ugdyti. Ugdymo programos analizuojamos siekiant išsiaiškinti, kokias kūrybiškumo ugdymo prielaidas galima išvelgti atskirų koncentrų (3-4, 7-8, 11-12 klasių) lietuvių kalbos programose, kokia tų prielaidų raiška: jos aiškiai ir tiesiogiai įvardytos ar tik numanomos. Kūrybiškumo ugdymo aspektu analizuojamos šios ugdymo programų struktūrinės dalys: bendrosios nuostatos; tikslas, uždaviniai, struktūra; programos įgyvendinimas (integravimo galimybės, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka); mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas.

Ieškant atsakymo į klausimą, ar ir koku laipsniu sudaromos prielaidos ugdyti(s) kūrybiškumą mokymo priemonėse, sukurta originali tyrimo metodika. Remiantis A. Reints ir H. Wilkens (2011)² tyrimais, išskirtos trys struktūrinės mokymo priemonių analizės dalys:

² Reinas, A., Wilkens, H. (2009). Evaluating the quality of textbooks from the perspective of the learning process. *Local, National and Transnational Identities in Textbooks and Educational Media. 10th International Conference on Textbooks and Educational Media*. International Association for Research on Textbooks and Educational Media, IARTEM.

tekstų turinys, didaktika, dizainas ir medžiagos pateikimas. Probleminiai klausimai kiekvienoje iš jų formuluoti remiantis kūrybinį mąstymą, kūrybiškumą ir jo ugdymą tyrinėjusių mokslininkų išvalgomis.

3. Interviu su gimtąją kalbą ugdančiais pedagogais. Siekta išsiaiškinti informantų patirtį, sužinoti nuomones kūrybiškumo, kūrybinio mąstymo ugdymo klausimais. Informacijai rinkti pasitelktas individualaus standartizuoto ir laisvojo interviu tipas, kai buvo laikomasi taisyklių, nebuvo keičiama nei klausimų, nei žodžių tvarka. Mokytojų klausta:

1. Kas jums asmeniškai yra kūrybiškumo ugdymas? Kaip jį suprantate?
2. Kodėl, jūsų manymu, yra svarbu ugdyti kūrybiškumą?
3. Kokia aplinka, jūsų manymu, skatina/neskatina kūrybiškumo ugdymą? Kodėl?
4. Kaip vertinate savo mokyklos aplinką? Kodėl būtent taip?
5. Kokios, jūsų nuomone, yra galimybės mokinių kūrybiškumui ugdyti ir plėtoti gimtosios kalbos pamokose? Kodėl taip manote?
6. Kokie, jūsų nuomone, yra trukdžiai mokinių kūrybiškumui ugdyti ir plėtoti gimtosios kalbos pamokose? Kodėl taip manote?
7. Ką siūlytumėte keisti, tobulinti: nacionaliniu/ mokyklos/klasės lygiu, siekiant kūrybiškumo ugdymo kokybės gimtosios kalbos pamokose?
8. Kokie yra jūsų pačių sėkmingiausi kūrybiškumo ugdymo pavyzdžiai? Papasakokite.
9. Ką norėtumėte asmeniškai keisti, daryti kitaip? Kodėl?
10. Kokia informacija apie kūrybiškumą, kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą Jums asmeniškai būtų aktuali? Kokios tos informacijos įgijimo formos Jums būtų efektyviausios?

4. Gimtosios kalbos pamokų stebėjimas 4, 8, 11 klasėse. Pamokų stebėjimas buvo atliekamas po du kartus toje pačioje klasėje, vieną kartą stebint kalbos, antrą kartą – literatūros pamokas. Tarp pirmojo ir antrojo pamokų stebėjimų buvo daroma nuo dviejų iki keturių savaitių pertrauka. Esant galimybėms tą pačią pamoką tuo pačiu metu stebėjo du tyrėjai. Pamokų stebėjimo metu buvo fiksuojami visi mokytojų ir mokinių veiksmai, reakcijos, nuotaikos be tyrėjų interpretacijos. Pasibaigus pamokoms tyrėjai teiravosi: kaip mokytojai patys vertina pravestą pamoką, ar jiems pavyko įgyvendinti pamokos tikslus, kaip mokytojai vertina mokinių darbą pamokose ir pan.

Pamokų stebėjimu norėta pamatyti ir suprasti, kaip mokytojai kuria kūrybiškumui palankią mokymosi aplinką, kaip mokytojas planuoja pamokas ir kaip jas veda, kaip mokytojas vertina bei reflektuoja savo ir mokinių darbą lietuvių kalbos pamokose.

Įvertinant mokytojų kuriamą ir mokinius orientuotą, kūrybiškumui palankią ugdymosi aplinką, buvo stebima ir nagrinėjama kaip ir ar: 1) mokytojas ragina mokinius reikšti savo

nuomonę, palaiko jų mintis; priima visų klasės mokinių nuomones ir ragina mokinius „rizikuoti“ nuspėjant, numanant, neturint aiškios ir tvirtos nuomonės; 2) skatina ir remia mokinius, turinčius mokymosi sunkumų, nedrįstančių reikšti savo nuomonės; suteikia besimokantiems galimybę pasitikrinti naujas žinias ir įgūdžius; skatina ugdytinių ir ugdytojo tarpusavio sąveiką, kuria pasitikėjimo, tolerancijos, pagarbos atmosfera; skatina mokinius naudotis įvairiomis kūrybiškumą skatinančiomis priemonėmis; 3) rūpinasi, kad mokymosi procesą iliustruotų mokinių kurti darbai.

Įvertinat pamokomos planavimą, buvo stebima ir nagrinėjama, ar planuojama ir kaip planuojama taikyti kūrybiškumą skatinančius metodus ir strategijas; ar numatoma galimybė mokiniams dirbti individualiai, porose, grupėse ir/ar keisti mokymosi formas; ar numatomos veiklos, užduotys priklausomai nuo mokinių poreikių ir gebėjimų; ar įtraukiami tam tikri „netikėtumo“ elementai; ar numatomos užduotys, reikalaujančios netradicinių, originalių sprendimų, sudarančios visiems mokiniams galimybes pasireikšti, atskleisti stipriausias savo kūrybiškumo puses.

Vertinat pamokos eigą, buvo stebima ir nagrinėjama, kaip ir ar: 1) mokytojas taiko ugdymo metodus ir strategijas bei moko mokinius jomis naudotis, skatinant jų aktyvų įsitraukimą, norą mokytis ir ugdant jų savarankišką, nepriklausomą mąstymą; 2) nuolat stebi mokymosi procesą ir, atsižvelgdamas į mokinių reakciją, koreguoja savo mokomąją veiklą; 3) pasirenka mokymo metodus, kurie padėtų palaikyti mokinių susidomėjimą, smalsumą, skatintų vaizduotę bei įkvėptų juos ieškoti kitų galimų sprendimų (problemų, užduočių, kt.) bei savarankiškai siekti mokymosi tikslų; 4) besimokančiųjų skaitymu ir rašymu naudojami kaip priemonė, padedančia tyrinėti ir aiškintis idėjas; 5) pateikia vadovėlius papildančios mokymo medžiagos, kitų priemonių, kurios praturtintų ugdymo turinį, būtų moksleiviams patrauklios ir skatintų interpretuoti; 6) kurdamas mokymo užduotis, naudojami įvairiais šaltiniais, priemonėmis, kurios skatina mokymąsi plėtoti ir už klasės bei mokyklos ribų, įkvėpia besimokančiuosius tyrinėti ir ieškoti; 7) ragina besimokančiuosius reikšti įvairias idėjas, mintis ir nuomones, pateikdamas atviro tipo klausimų, skatinančių aukštesnio lygmens mąstymą; 8) skiria pakankamai laiko mokiniams apmąstyti atsakymus į klausimus ir, jų nepertraukdamas, suteikia galimybę išsamiai reikšti mintis; 9) kuria tokią aplinką, kuri skatintų besimokančiuosius formuluoti ir pateikti klausimus, į kuriuos atsakant reikia mąstyti aukštesniu lygmeniu; 10) aktyviai klausosi mokinių pasisakymų ir skatina juos aktyviai klausytis, kai kalba kiti.

Analizuojant vertinimo procesą pamokoje buvo stebima kaip ir ar: 1) mokytojas kartu su mokiniais nustato aiškius vertinimo kriterijus, kuriais remiantis vertina ugdymo procesą bei mokinių mokymosi rezultatus; 2) taiko autentiškas vertinimo strategijas, ar jos yra

konstruktyvios, aiškios ir objektyviai nustatančios mokinių pažangą; 3) įvairiapusiškai vertina mokinių supratimą, nuostatas, žinias, įgūdžius ir gebėjimus; 4) moko ir skatina besimokančiuosius įsivertinti savo ir įvertinti kitų mokymosi rezultatus; 5) ugdymo procesą koreguoja atsižvelgdamas į savo atliekamo nuolatinio stebėjimo ir mokinių pasiekimų vertinimo rezultatus bei besimokančiųjų mokymosi pažangą.

5. Anketa 8 ir 11 klasių mokiniams buvo pateikta internetine prieiga. Mokinių apklausos raštu metu siekta išsiaiškinti, kaip mokiniai vertina:

1) 1klasės aplinką kūrybiškumo ugdymo aspektu (ar turi galimybių drąsiai ir nevaržomai reikšti savo nuomonę; kelti idėjas, išsakyti mintis net tada, kai nesama kuo nors tvirtai įsitikinus; ar yra skatinami išsakyti savo samprotavimus, vertinimus; ar pamokoje vyrauja geranoriškas minčių ir veiksmų priėmimas; ar pasitikėjimu, tolerancija, pagarba grįsta pamokos atmosfera; ar naudojamosi įvairiomis mokymosi priemonėmis; ar esama galimybių pristatyti mokyklos bendruomenei kūrybinius darbus, ar yra pakankamai galimybių kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo plėtrai gimtosios kalbos pamokose).

2) kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymosi gimtosios kalbos pamokose galimybes (ar mokiniams sudaroma galimybė atlikti užduotis su suolu draugu ar mažose grupėse; su bendraklasiais keistis nuomonėmis, idėjomis, išgyvenimais; atlikti užduotis, kai reikia pačiam/pačiai ką nors sugalvoti, sukurti tam skiriant laiko ir dėmesio; atlikti užduotis, kai reikia ką nors paaiškinti, pateikti samprotavimus, vertinimus siūlymus; sugalvoti įvairių klausimų nagrinėjant kūrinius ir diskutuojant; apmąstyti savo atsakymus, išsamiai paaiškinti, išreikšti mintis; atlikti kitokias užduotis nei kiti klasės draugai; parodyti tai, kas mokama, sugebama daryti geriausiai; išmokti dalykų, kuriuos galima pritaikyti už klasės ribų; pasijusti „mokytoju“ ir pamokyti kitus). Taip pat teirautasi, ar, mokinių manymu, formuojamas emocinis-valingas santykis su kūrybiškumo reikalaujančia veikla (ar mokiniams kyla daug minčių, kaip atlikti užduotis, atrasti įvairių sprendimų ar paaiškinimų; norisi pateikti savo nuomonę, originalų problemos sprendimo variantą; mokinių nuomonės atidžiai klausomasi; patys mokiniai atidžiai klausosi kitų pasisakymų; norima sužinoti daugiau tai, kas atrasta ar išmokta pamokos metu; suvokiama, ko norima išmokti, koku būdu būtų galima efektyviau pasiekti mokymosi tikslų).

3) veiklos rezultatų vertinimo pobūdį (ar vertinimo pobūdis daro įtaką mokinių mokymuisi ir kūrybiškumo raiškai; ar aiškūs vertinimo kriterijai; ar skiriama laiko ir dėmesio mokinių darbų pristatymui; ar sudaroma galimybė išsakyti nuomonę apie mokinio bei jo klasės draugų darbus, ypač kai pavyksta sukurti ką nors originalaus, netikėto, įdomaus; ar sudaroma galimybė išsakyti nuomonę apie savo paties atliktus darbus, užduotis, mokymąsi).

Siekiant gauti kuo išsamesnę, mokinių patirtį ir požiūrį į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose atskleidžiančią informaciją tiriamiesiems pateikti 3 atviro tipo klausimai: 1) kokiomis mintimis esi pasidalijęs (pasidalijusi) klasėje su kitais ir tuo labai džiaugeisi; 2) kokias užduotis labiausiai patinka atlikti per lietuvių kalbos ir/ar literatūros pamokas; 3) koku vertinimu lietuvių kalbos ir literatūros pamokose labiausiai džiaugiesi.

6. Kūrybinės užduotys 4, 8, 11 klasių mokiniams. Užduotys buvo kuriamos taip, kad mokiniai turėtų galimybių kurti laisvai, nežabodami vaizduotės, fantazijos, atskleistų savo vertybes, svajones, nuomones, įsitikinimus. Atsižvelgta į mokinių amžių ir ugdymo programas. Užduotis ketvirtos klasės mokiniams – pasakojimo kūrimas pagal pateiktas nuotraukas ir trumpą tekstą – pasakojimo pradžia. Mokiniai, pasitelkdami savo vaizduotę, kūrė fantastinę istoriją. Užduotis aštuntos klasės mokiniams – dienoraščio kūrimas, pasirenkant vieną iš pasiūlytų temų ir situacijų. Užduotis vienuoliktos klasės mokiniams – vidinio monologo kūrimas pagal pasiūlytą situaciją. Visoms klasėms buvo pateiktos instrukcijos, kaip atlikti užduotis, nurodyta pageidautina rašto darbų apimtis. Mokytojams pateikti papildomi paaiškinimai, kaip nuteikti mokinius darbui, kiek skiriama laiko užduotims atlikti.

Mokinių darbai buvo analizuojami ir vertinami šiais aspektais: 1) neįprastumas, įtaigumas (angl. *novelty*), t. y., ar mokiniai sukūrė neįprastą, įtaigų ir įtraukiantį pasakojimą, išlaikė jo įtampą; 2) situacijos sprendimas (angl. *resolution*), t. y., ar siužetas siūlo sprendimą (atomazgą), kuris yra nulemtas nuoseklaus siužeto plėtojimo ir yra pagrįstas, motyvuotas; 3) pasakojimo plėtojimas (angl. *elaboration*), t. y., ar kuriant siužetą, pagrindinio veikėjo aprašymą, charakterio savybes buvo vartojama pakankamai detalių, vaizdingų posakių, kasdienės kalbos elementų; 4) sintezė (angl. *synthesis*), t. y., ar pasakojimo dalys jungiamos į darnią visumą, ar išlaikomas kūrinio vientisumas. Šie vertinimo aspektai buvo konkretizuoti, atsižvelgiant į kiekvienos užduoties pobūdį, žanrą ir mokinių amžių. Vienuoliktokų užduotys analizuotos visais keturiais aspektais. Analizuojant ketvirtokų ir aštuntokų užduotis sujungti situacijos sprendimo ir sintezės kriterijai, nes mokinių darbuose buvo sunku atskirai išskirti pasakojimo plėtojimą ir sintezę.

1.3. Tyrimų imties charakteristika

Tyrimuose dalyvavo mokytojai ir mokiniai iš projekto parterių mokyklų: Ukmergės rajono Siesikų vidurinės mokyklos, Vilniaus Gerosios Vilties vidurinės mokyklos, Kauno rajono Domeikavos gimnazijos, Trakų rajono Onušio vidurinės mokyklos, Klaipėdos

Vydūno vidurinės mokyklos. Priklausomai nuo tyrimo pobūdžio tyrimo dalyvių imtis įvairavo.

Kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimo dalyvių charakteristika. Anketą užpildė 101 mokytojas. Pateikti kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymui palankios aplinkos vertinimus buvo prašyti gimtosios (lietuvių) kalbos pamokas vedantys 1- 12 klasėse minėtų mokyklų ir pradinių klasių mokytojai bei mokyklų administracijos atstovai.

1 lentelė. Duomenys apie tyrime dalyvavusius pedagogus (%)

LYTIS (%)			PAREIGOS (%)		
Moteris	Vyras		Mokytojas	Mokyklos administracijos atstovas	
92,1	7,9		90,1	9,9	
DARBO STAŽAS (%)					
1-5 metai	6-10 metų	11-15 metų	16-20 metų	21-25 metų	26 ir daugiau metų
5	6,9	11,9	26,7	16,8	32,7
KLASĖS, KURIOSE DĖSTOMA (%)					
1-4 klasės		5-8 klasės		9-12 klasės	
42,6		13,9		19,8	
			5-12 klasės		
			23,7		

Siekiant atskleisti kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo gimtosios kalbos pamokose ypatumus iš viso stebėtos 67 pamokos 34 klasėse: 33 klasėse buvo stebėta po dvi pamokas, vienoje klasėje – vieną. Stebėtos 34 mokytojų vedamos pamokos.

Siekiant išsiaiškinti mokytojų požiūrį į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose apklausta 30 mokytojų iš 5 projekte dalyvaujančių mokyklų. Vidutinis pedagogų darbo stažas – 17,6 metų.

Siekiant išsiaiškinti mokinių požiūrį į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose į anketos klausimus atsakė 385 mokiniai, besimokantys 8 ir 11 klasėse. Respondentų (mokinių) pasiskirstymas pagal klasę ir lytį pateikiamas 2 lentelėje.

2 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal klasę ir lytį

		Mergina		Vaikinas		Viso	
		N	%	N	%	N	%
Klasė	8	108	28,5	105	27,7	213	56,2
	11	89	23,5	77	20,3	166	43,8
Viso		197	52	182	48	379	100

Kūrybines užduotis atliko 513 mokinių iš visų projekte dalyvaujančių mokyklų.

2. Tyrimų rezultatų apibendrinimas

Kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimas

Teorinės kūrybiškumui palankios aplinkos analizės rezultatai parodė, kad problemą aptariančioje mokslinėje literatūroje dažniausiai skiriamos šios palankios aplinkos charakteristikos: pozityvus požiūris į pokyčius, pasitikėjimu ir pagarba grįsti tarpasmeniniai santykiai, veikimo laisvė ir savarankiškumas, bendradarbiavimas, lanksti rezultatų vertinimo strategija, kūrybiškumo pavyzdžiai, tinkama fizinė aplinka. Išryškinama ir mokyklos kultūros svarba, t. y. tolerantiškos aplinkos puoselėjimas, išitraukimo į veiklą skatinimas, kūrybiškumo vertingumo pripažinimas, komunikavimo atvirumas, rizikavimo ir bandymų palaikymas. Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo plėtotei itin svarbus ir psichologinis mokyklos klimatas, klasės atmosfera, pasitikėjimu ir pagarba grįsti mokyklos bendruomenės narių tarpusavio santykiai, mokytojo asmenybė, funkcionalios mokymo(si) erdvės.

Empirinio tyrimo, kuriame dalyvavo 101 pedagogas iš 5 projekte dalyvaujančių Lietuvos mokyklų, rezultatai parodė, kad svarbiausiomis kūrybinio mąstymo charakteristikomis pedagogai mano esant originalumą ir lankstumą. Taip pat kūrybiškai mąstančiam mokiniui priskiriamos ir kūrybiškos asmenybės savybės: aktyvumas, veiklos motyvacija, smalsumas, gebėjimas spręsti problemas, interesų platumas. Pedagogai pripažįsta, jog žinių apie kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymą jie turi tik vidutiniškai, o pagrindiniu informacijos šaltiniu mokytojai nurodo esant asmeninę patirtį ir savarankiškas literatūros studijas. Mažiausiai veiksminga įgyjant žinių bei patyrimo apie kūrybiškumo ugdymą yra aukštoji mokykla, kurioje respondentai studijavo. Ribota yra ir informacijos sklaida tarp kolegų.

Apibūdindami kūrybiniam mąstymui palankią aplinką kaip reikšmingiausias jos bruožus pedagogai nurodo palankų psichologinį mokyklos klimatą, veikimo laisvę ir kūrybinės veiklos skatinimą, tinkamą fizinę aplinką ir aprūpinimą mokymo(si) priemonėmis, bendravimą ir bendradarbiavimą. Mokytojų manymu, mokyklos aplinka yra kur kas palankesnė kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui ugdyti nei visos šalies švietimo sistemos kontekstas. Didelė dalis respondentų sutinka, jog jų mokykloje yra aiškiai išreikštas siekis ugdyti kūrybiškai mąstančias asmenybes, mokykla noriai imasi įgyvendinti inovacijas, mokykloje yra daug kūrybiškai mąstančių pedagogų. Kiek mažiau teigiamo vertinimo sulaukė teiginiai apie kūrybiškai mąstančių pedagogų motyvavimą, skatinimą už inovatyvumą, originalumą.

Dauguma respondentų pripažįsta, jog mokiniai mokykloje yra skatinami kūrybiškai mąstyti, organizuojamos įvairios veiklos mokinių kūrybiniam mąstymui aktyvinti ir

rezultatams pristatyti. Tačiau trečdalis pedagogų nurodo, kad mokykloje nepakankamai gerbiami kitaip mąstantys ir besielgiantys, mokiniai ne visada sulaukia mokytojų ir bendraamžių supratimo. Beveik pusė pedagogų nesėkmės atveju jaučia nepakankamą palaikymą. Pasigendama pakantumo, tolerancijos, palaikymo.

Kuriant kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankią aplinką mokykloje pedagogai palaiko mokinių iniciatyvas, siekia padėti mokiniams pasitikėti savo kūrybinėmis galiomis, pozityviai save vertinti. Tačiau išryškėjo ir tai, kad į kūrybinio mąstymo reikalaujančias veiklas įtraukiami ne visi mokiniai, nepakankamai pripažįstama kūrybinio proceso svarba.

Didžiausi kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo mokykloje trukdžiai, pedagogų manymu, yra per plačios ugdymo programos, nepalankus mokyklos psichologinis klimatas, mokinių abejingumas ir motyvacijos stoka. Mokytojų ir mokinių kūrybiniam mąstymui plėtoti iš kolegų ir mokyklos administracijos pedagogai pirmiausiai norėtų sulaukti palaikymo ir supratimo, geranoriško bendravimo ir bendradarbiavimo, o iš mokinių – iniciatyvumo ir stipresnės mokymosi motyvacijos. Siekdami puoselėti kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankią aplinką mokytojai siūlo koreguoti ugdymo programas, skatinti ugdymo inovacijas, mokykloje kurti geranorišką ir naujovėms atvirą ugdymo aplinką, aprūpinti naujausiomis ugdymo priemonėmis, mažinti mokytojo darbų apimtį.

Gimtosios kalbos ugdymo programų ir mokymų priemonių analizė

Išanalizavus, ar pakankamai mokymo priemonėse dėmesio skiriama kūrybinio mąstymo ugdymui, galima teigti, kad ketvirtosios klasės mokymo priemonės yra orientuotos į kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymą. Tuo tarpu aštuntosios ir vienuoliktos klasių vadovėliai nepakankamai skatina atrasti ryšius, išvelgti sąsajas tarp kūrinių ir su mokinių asmenine patirtimi, pristatyti idėjas skirtingais būdais, žvelgti į dalykus iš skirtingų perspektyvų. Didžioji dauguma čia pateikiamų klausimų ir užduočių reikalauja vieno atsakymo.

Mokymo priemonėse pateikiami tekstai teikia pakankamai galimybių pažinti kūrybiškas asmenybės savybes, tačiau užduočių/klausimų, galinčių nukreipti mokinius kūrybiškų asmenybių pažinimo link, stokojama. Išimtis tik ketvirtos klasės mokymo priemonės. Jose pristatomuose tekstuose gausu veikėjų, pasižyminčių atvirumu, smalsumu, idėjų gausa, originalumu, turtinga vaizduote. Kūrybos procesas visų klasių mokymo priemonėse aptariamasis nepakankamai.

Visose klasėse (išskyrus ketvirtą) informacijos apie kūrybos procesą pateikiama ribotai, mokiniai nėra kryptingai skatinami „patirti“ kūrybos vyksmą, pateikti išbaigtą ir vertingumo

matą turintį kūrybos produktą. Nepakankamai mokomi ir įsivertinti savo veiklą, pasiektus rezultatus, svarstyti apie tolesnio mokymo uždavinius.

Lyginant pavienius vadovėlius daroma išvada, jog toje pačioje klasėje naudojamos mokymo priemonės dažnu atveju skiriasi dėmesiu kūrybiškumo ugdymui. Tuo tarpu jas lyginant pagal klases, galima teigti, jog į kūrybiškumo ugdymą labiausiai orientuoti ketvirtosios, o mažiausiai vienuoliktos klasės vadovėliai.

Ugdymo programų autoriai pateikia pakankamai gairių/įžvalgų/nuorodų mokinių kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui plėtoti. Tačiau mokymo priemonėse siekis ugdyti kūrybišką asmenybę atsispindi nepakankamai. Todėl tikslinga ieškoti būdų, kaip padėti mokiniams ir mokytojams žengti nelengvu, bet labai prasmingu kūrybinių ieškojimų ir atradimų keliu.

Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo gimtosios kalbos pamokose tyrimas

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose mokytojai kuria saugią, pasitikėjimu, abipuse pagarba ir tolerancija grindžiamą ugdymo/si aplinką. Jie pagarbiai išklauso mokinių, juos drąsina, skatina visus, nepriklausomai nuo jų gebėjimų ar kitų individualių savybių, stengiasi mokinius priimti tokius, kokie jie yra. Tik retais atvejais pastebėtas nepakankamai pagarbus elgesys su mokiniais. Fizinė klasių aplinka taip pat dažnai yra palanki mokinių laisvam, kūrybiškam darbui įvairiomis formomis bei būdais, klasėse nemažai mokinių kūrybą iliustruojančių pavyzdžių. Vis daugiau lietuvių kalbos ir literatūros kabinetuose yra kompiuterių, multimedijų, internetinė prieiga.

Tačiau mokiniai turi nedaug galimybių „prisiimti riziką“ – nuspėti, numanyti neturėdami aiškios nuomonės ar netvirtai žinodami. Nelinkę rizikuoti ir patys mokytojai. Pastebėti tik keli atvejai, kai mokytojai pamokoje nebijo pripažinti klydę, atskleisdami savo jausmus, pasidalydami savo pačių kūrybos darbais.

Dažniausiai kūrybiškumą skatinančiomis papildomomis priemonėmis (mokinių kūrybiniais darbais, mokytojų sukurtomis užduotimis, muzikos ir dailės kūriniais, papildomais literatūros šaltiniais ir kt.) naudojasi mokytojai, o ne mokiniai. Mokiniai jomis naudojasi ribotai, su išimtimis – tik pradinių klasių mokiniai.

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokas mokytojos dažnai planuoja taip, kad būtų galima taikyti kai kurias kūrybiškumą ugdančias mokymosi strategijas. Dažniausiai taikomos strategijos – atvirų klausimų uždavimas, problemų kėlimas ir jų analizė, diskusijos, projektinių-kūrybinių užduočių atlikimas. Mokiniai dirba ir individualiai, ir porose, ir mažose grupėse, ir bendrai su visa klase, tačiau ne visada tokios darbo formos sietinos su ugdymo turinio diferencijavimu ir individualizavimu, tenkinat skirtingus mokinių poreikius.

„Netikėtumo“ elementais laikoma papildomų šaltinių naudojimas, mokinių dalijimasis asmeninėmis žiniomis, jausmais, emocijomis, išgyvenimais, tačiau „netikėtumai“ rečiau planuojami, dažniau įvyksta pamokos metu spontaniškai.

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose mokiniai turi daug galimybių aktyviai įsitraukti į pamokos veiklą. Mokytojai naudoja tam tikras strategijas, kurios paskatina mokinių norą dalyvauti pamokos darbe, jį palaiko viso proceso metu. Tačiau ne visomis progomis yra pasinaudojama. Aktyviau į pamoką yra įsitraukę patys mokytojai negu mokiniai. Jie patys kelia klausimus, patys naudojami įvairiais šaltiniais, priemonėmis, tarytum tokiu savo elgesiu modeliuotą pageidautiną mokinių elgseną. Tačiau pastarieji dažnai lieka mokytojo įsitraukimo, susidomėjimo liudininkais, stebėtojais, o ne aktyviais proceso dalyviais. Mokinių savarankiškas ir nepriklausomas mąstymas lieka neišgarsintas, neišplėtotas, nepademonstruotas labai dažnai dėl laiko ir dėmesio trūkumo. Pamokose mažai atidaus, originalaus mokinių tyrinėjimo, interpretacinės veiklų elementų. Pamokose nemažai uždaro tipo klausimų, reikalaujančių tam tikro konkretaus atsakymo, o atvirus klausimus kelia ir užduoda mokytojai, bet ne mokiniai. Dažniausiai atviro tipo klausimai skirti informacijai atgaminti, perteikti, analizuoti, interpretuoti, kartais – vertinti. Dažnu atveju mokytojai leidžia suprasti, kad mokiniai, atsakydami net į nuomonės prašančius klausimus, turėtų pateikti tokį atsakymą, kurio tikisi mokytoja. Taupomas pamokos laikas, pasigendama ilgesnių apmąstymų, išsamaus vertinimo.

Ugdymo proceso vertinimas ir įsivertinimas yra sunki užduotis mokytojams. Nežinoma, kaip įvertinti individualią mokinių pažangą, kaip vertinti asmeninį indėlį dirbančių grupėse, sunku visapusiškai vertinti žinias, nuostatas, gebėjimus ir įgūdžius jungiant juos į vieną visumą. Mokytojams taip pat yra sunku įvairiau ir visapusiškai vertinti mokinių kūrybinius darbus. Vertinimo įvairovė pastebima ketvirtose klasėse, mokytojams įsivedant sutartinių ženklų sistemas.

Mokytojų požiūrio į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose tyrimas

Apibūdindami asmeninę kūrybiškumo sampratą mokytojai išskiria esminę kūrybiško elgesio, mąstymo, asmenybės savybę – originalumą, netradiciškumą. Kūrybiškumas taip pat siejamas su mokinių saviraiška, dalyvavimu kūrybos procese, kūrybos rezultatu. Kūrybiškumo ugdymą mokytojai supranta kaip mokinių saviraiškos skatinimą, kūrybinio mąstymo ugdymą, ugdymo proceso patrauklumo didinimą. Svarbiausiomis kūrybiškumo ugdymo proceso charakteristikomis įvardijamas ugdymo proceso integralumas ir kūrybinės veiklos optimalumas.

Kūrybiškumas, pasak mokytojų, padeda siekti karjeros, gerina gyvenimo kokybę, ugdo asmenybės savybes (išradingumą, savarankiškumą, draugiškumą, iniciatyvumą ir kt.), padeda prisitaikyti prie aplinkos, efektyviai spręsti gyvenime kylančias problemas.

Svarbiausiomis kūrybiškumui palankios aplinkos charakteristikomis pedagogai nurodo palankų mokyklos psichologinį klimatą (kūrybiška atmosfera, bendradarbiavimu grįsti santykiai su mokiniais, kolegomis ir administracija, paties mokytojo savijauta ir vaidmuo kuriant kūrybišką aplinką). Kuriant palankią aplinką, mokytojų manymu, svarbus mokinių veiklumo ir mokymosi motyvacijos skatinimas, palaikymas ir pasitikėjimas jais, galimybių kelti idėjas ir reikšti savo nuomonę sudarymas, klaidų ir nesėkmių toleravimas, pasididžiavimas mokinių pasiekimais ir kūrybiniais darbais. Mokytojų ir mokinių santykiai turėtų būti grindžiami pagarba kitokiai nuomonei, nuoširdumu, pasitikėjimu. Iš kolegų tikimasi kūrybiško bendradarbiavimo, atviro pasidalinimo pedagogine patirtimi, pagalbos ir palaikymo, o iš mokyklos administracijos – sąlygų profesinę kompetenciją tobulinti sudarymo, kolegiško bendravimo, supratimo.

Kūrybiškumui reikšmingą įtaką daro ir fizinė mokyklos aplinka: bendras mokyklos ir klasių estetinis vaizdas, mokinių kūrybinės veiklos rezultatų pristatymas viešose mokyklos erdvėse, funkcionalios mokymosi erdvės. Mokytojai taip pat išvelgia nemokyklinės aplinkos daromą įtaką mokinių kūrybiškumo plėtrai. Mokytojų pasisakymuose išryškinamas šeimos, kitų ugdymo ir kultūros institucijų (bibliotekos, teatro, muziejaus, televizijos) svarba mokinių kūrybiškumo ugdymo procese, mokinių patirties turtinimas įvairių mokyklos, miesto renginių metu.

Ugdydami kūrybiškumą gimtosios kalbos pamokose mokytojai taiko įvairius mokymo metodus: inscenizavimą, skaitymą vaidmenimis, kūrybinių darbų pristatymą, reklamos ir/ar spektaklio kūrimą, muzikos pagal literatūrinius tekstus kūrimą, piešimą, įvairius projektus, oratorių konkursus, filmavimą/fotografavimą. Kaip reikšmingiausias kūrybiškumo ugdymo veiksnys išvelgiamas mokinių literatūrinės kūrybos (eilėraščių, rašinių, pasakų, apsakymų) rašymo, dalyvavimo literatūriniuose konkursuose, olimpiadose skatinimas, taip pat aktyvinančių mokymo metodų taikymas, integracija su kitais mokomaisiais dalykais.

Svarbiausiais kūrybiškumo ugdymo gimtosios kalbos pamokose trukdžiais įvardijamos problemos, susijusios su mokymo turiniu (plati ugdymo programų apimtis, informacijos ir mokomosios medžiagos gausa, mokomosios medžiagos nepatrauklumas, menkas dėmesys ugdymo diferencijavimui), kūrybinio proceso organizavimu (dėmesys rezultatui, nepakankama mokinių diskutavimo ir darbo klasėje kultūra, laiko kūrybinei veiklai stoka, didelis mokinių skaičius klasėje), neigiamu aplinkos poveikiu. Kaip itin reikšmingą trukdį

keletas respondentų įvardina skirtingą literatūros ir kalbos pamokų pobūdį. Aiškėja, kad kalbos mokymas su kūrybiškumu beveik nesiejamas.

Svarstydami apie kūrybiškumo ugdymo gimtosios kalbos pamokose optimizavimą pedagogai teikia siūlymus vadovėlių ir ugdymo programų kūrėjams, egzaminų organizatoriams. Vadovėliai, pasak respondentų, turėtų būti koreguojami remiantis tokiais kriterijais: ugdymo turinio atitikimas mokinių poreikius bei gebėjimus, pakankama kūrybiškumą ugdančių metodų pasiūla, aiški didaktika ir tikslinga literatūrinių tekstų atranka. Vadovėliuose pateikiamą informaciją turėtų papildyti šiuolaikiškos mokymo priemonės. Ugdymo programų kūrėjams pedagogai siūlo siaurinti programų apimtį, o į egzaminų turinį įtraukti mokinių kūrybinę veiklą, žinių taikymo gebėjimus galinčias reprezentuoti užduotis.

Mokyklos lygmeniu, mokytojų manymu, aktualūs šie pokyčiai: į kūrybiškumo ugdymą orientuotos mokyklos veiklos strategijos kūrimas ir įgyvendinimas, informacijos sklaidos optimizavimas, mokinių skaičiaus klasėje mažinimas, aprūpinimo mokymo ir mokymosi priemonėmis gerinimas. Kūrybiškumo ugdymo pokyčiai klasės lygmenyje siejami su pedagogo profesinės kompetencijos tobulinimu ir motyvacijos dirbti kūrybiškai kėlimu.

Pedagogai pripažino, kad norėtų įgyti daugiau žinių tiek apie kūrybiškumo raišką, tiek ir apie ugdymą. Ypač pedagogams aktualūs praktiniai pavyzdžiai, konkreti mokomoji medžiaga. Informaciją mokytojai norėtų įgyti tiek savarankiškų studijų (metodinių knygų, mokymo priemonių) būdu, tiek ir dalyvaudami profesinės kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, stebėdami kolegų pamokas, diskutuodami su jais. Kaip reikšmingas informacijos įgijimo būdas išskiriamos informacinės komunikacinės technologijos ir jų teikiamos galimybės plėtoti tiek mokytojų, tiek ir mokinių kūrybiškumą.

Mokinių požiūrio į kūrybiškumo ugdymą gimtosios kalbos pamokose tyrimas

Vertindami kūrybišką aplinką mokiniai pozityviausiai vertina galimybę drąsiai ir nevaržomai reikšti savo nuomonę, naudotis įvairiomis mokymosi priemonėmis. Tačiau dalis mokinių jaučia pakantumo ir tolerancijos jų išsakomoms mintims stoką. Vertindami kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymo/si gimtosios kalbos pamokose situaciją mokiniai pripažįsta, kad jiems yra sudaromos sąlygos atlikti kūrybiškumo reikalaujančias užduotis: dirbti su suolu draugu ar mažose grupėse, keistis nuomonėmis, idėjomis, pasidalinti išgyvenimais, taip pat atlikti užduotis, kai reikia pačiam/pačiai ką nors sugalvoti, sukurti. Tačiau galimybių ir laiko apmąstyti savo atsakymus, išsamiai paaiškinti, išreikšti mintis dalis respondentų sulaukia nepakankamai.

Daugiausia mokinių džiaugiasi pasidaliję mintimis apie pamokų metu aptariamus literatūros kūrinius, jiems aktualias socialines problemas, savo asmeninę patirtį. Ir tik nedidelė

dalį apklaustųjų išgyvena teigiamas emocijas pristatydami savo kūrybą. Dažniausiai įvardijama vengimo išsakyti savo mintis priežastis – baimė sulaukti kritikos, prarasti klasės draugų pasitikėjimą. Didžiausiam mokinių skaičiui patinka atlikti kūrybines ir bendravimo bei bendradarbiavimo reikalaujančias užduotis. Tačiau mokyklose stokojama galimybių pristatyti mokinių darbus mokyklos bendruomenei.

Mokiniams pamokoje svarbu ne tik gauti teigiamą pažymį, bet ir sulaukti iš mokytojo ir/ar bendraamžių pagyrimo, paaiškinimo, geranoriško pastebėjimo ar net kritikos. Vertinimas gimtosios kalbos pamokose, didelės dalies dalyvavusiųjų tyrime nuomone, pasižymi vertinimo kriterijų aiškumu, pakankamu dėmesiu mokinių kūrybinių darbų aptarimui. Tačiau įsivertinimui pamokoje nėra skiriama pakankamai dėmesio, mokiniai retai skatinami vertinti savo pačių ar klasės draugų veiklą bei jos rezultatus.

Nors analizuojant tyrimo duomenis lyties ir klasės, kurioje mokomasi, aspektu statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta, vis dėlto detalesnė tyrimo duomenų analizė parodė, kad didesnis dėmesys mokinių kūrybiškumo ugdymui/si gimtosios kalbos pamokose skiriamas ne vienuoliktoje, bet aštuntoje klasėje.

Mokinių kūrybinių užduočių tyrimo rezultatai ir išvados

Išanalizavus 4, 8 ir 11 klasių mokinių kūrybinius darbus paaiškėjo, kad kūrybiškumo apraiškų nuo ketvirtos iki vienuoliktos klasės tolygiai mažėja. Ketvirtos klasės mokiniai, kurių programose skiriama daug vietos kūrybiniams darbams, užduotį atliko su didesne išmone ir fantazija, nepaisant to, kad skaitymas ir rašymas pamokose nėra vienintelės veiklos, o kompiuteriniai žaidimai, kitos pramogos ir užsiėmimai yra dažnesni šio amžiaus vaikų kasdienėje veikloje. Aštuntos klasės mokiniai labai noriai dalijosi mintimis ir jausmais, gebėjo pateikti įdomių problemos sprendimų būdų. Tačiau tikrai maža dalis vienuoliktokų atliko užduotį originaliai ir išradingai.

Pagrindinis kūrybiško užduoties atlikimo bruožas – pasakojimo originalumas, įtaigumas, siužeto netikėtumas, savita pasakotojo (rašytojo) intonacija – būdingas ketvirtadaliui tiriamųjų (iš 513 tyrime dalyvavusių tik 103 mokiniams: 54 – ketvirtokams, 15 – aštuntokų, 34 – vienuoliktokams). Siužetas plėtojamas, išlaikomos pagrindinės kūrinio dalys, jos sintetamos 237 darbuose (113 – ketvirtokų, 83 – aštuntokų, 41 – vienuoliktokų). Menkai išplėtotas ir ne visiškai nuoseklus, logiškas, pagrįstas ir vaizdingas, įdomus, įtraukiantis pasakojimas 111 darbų (18 – ketvirtokų, 46 – aštuntokų, 47 – vienuoliktokų). Netenkinantys daugumos kūrybiškumo kriterijų buvo rasti 62 darbai (5 – ketvirtokų, 31 – aštuntokų, 26 – vienuoliktokų).

Vertinant mokinių darbus kūrybiškumo aspektu pagal kūrybiškumo kategorijas nustatyta, kad didžioji dauguma visų nagrinėtų darbų priklauso antrajai (pakankamai kūrybiški) ir trečiajai (mažai kūrybiški) kategorijoms. 237 darbai (antra kategorija) galėtų būti geresni, jei būtų mažiau minties šabloniškumo, turėtų daugiau laisvės ir originalumo, 111 darbų (trečia kategorija) atsispindi nemokėjimas/negebėjimas pasakojimo plėtoti, jį detalizuoti, savitai reikšti mintis. Galima daryti išvadą, kad 348 darbai iš 513 turi galimybes patekti į aukštesnes kategorijas, jei jiems būtų skirta pakankamai laiko ir dėmesio, praktikavimosi rašyti kūrybiškai ir nevaržomai, reikšti mintis pamokų metu.

Nagrinėti darbai atspindi realią situaciją, kai kūrybiškumas pasiskirsto pagal visuotinai pripažintą normalųjį dėsnį, t. y. labai maža dalis yra nekūrybiškų ir labai kūrybiškų asmenų. Visi kiti išsiskleidžia daugiau ar mažiau nutoldami nuo vidurkio.

3. Išvados

Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymas glaudžiai siejamas su turima kūrybiškumo samprata. Tyrime dalyvavę mokytojai pateikia įvairias kūrybiškumo apibrėžtis. Dauguma pedagogų kūrybiškumą sieja su kūrybinio mąstymo charakteristikomis, kaip svarbiausias išskirdami originalumą ir lankstumą. Kiti respondentai kūrybiškam mokiniui priskiria asmenybės kryptingumą nusakančius bruožus (aktyvumas, veiklos motyvacija ir kt.). Dar kiti pabrėžia psichines ypatybes (turtinga vaizduotė, interesų platumas, intelektinis aktyvumas ir kt.). Nors kūrybiškumo sampratų įvairovė minima ir kūrybiškumo problematiką aptariančioje literatūroje, vis tik bendros sutarties, kas yra kūrybiškumas, nebuvimas apsunkina kūrybiško mokinio atpažinimą, adekvačių ir tikslingų kūrybiškumo ugdymo strategijų parinkimą bei taikymą. Kūrybiškumo ugdymą tyrime dalyvavę mokytojai supranta kaip mokinių saviraiškos skatinimą, kūrybinio mąstymo ugdymą, ugdymo proceso patrauklumo didinimą.

Pedagogai pripažįsta, kad informacijos apie kūrybiškumą ir jo ugdymą turi nepakankamai. Kompetencija ugdyti mokinių kūrybiškumą dažniausiai įgyjama savarankiškų studijų ir praktinės patirties metu. Siekdami plėtoti savo pedagoginį kūrybiškumą mokytojai aktualizuoja žinių minėtu klausimu poreikį. Ypač pedagogams aktualūs praktiniai pavyzdžiai, konkreti mokomoji medžiaga. Pedagoginės pagalbos ir informacijos tikimasi sulaukti dalyvaujant profesinės kvalifikacijos tobulinimo renginiuose. Tačiau svarbiausiu profesinio tobulėjimo veiksmu pedagogai nurodo kūrybišką bendravimą ir bendradarbiavimą su kolegomis. Iš jų tikimasi atviro pasidalinimo pedagogine patirtimi (apmokų stebėjimas, diskusijos, pagalba, palaikymas ir kt.).

Kaip vienas iš svarbiausių kūrybiško ugdymo situacijai įtaką darančių veiksnių pripažįstami ugdymą reglamentuojantys dokumentai. Todėl ugdymo programų bei mokymo priemonių aptarčiai tiek mokslinėje literatūroje, tiek ir ugdymo praktikoje skiriamas daug dėmesio. Minėtų dokumentų analizės rezultatai parodė, kad gimtosios kalbos ugdymo programų autoriai pateikia pakankamai gairių/įžvalgų/nuorodų mokinių kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui plėtoti. Tačiau 4, 8 ir 11 klasėms skirtose mokymo priemonėse siekis ugdyti kūrybišką asmenybę atsispindi nepakankamai: ribotai ir tik kai kuriuose vadovėliuose aptariamas kūrybos procesas, mokiniai tik pavieniais atvejais skatinami „patirti“ kūrybos vyksmą, pateikti išbaigtą kūrybos produktą; stokojama užduočių/klausimų, galinčių nukreipti mokinių kūrybiškų asmenybių pažinimo link; nepakankamai pateikiama klausimų/užduočių, raginančių mokinius formuluoti klausimus bei pažvelgti į dalykus iš įvairių perspektyvų, reikalaujančių daugiau nei vieno atsakymo, skatinančių pristatyti idėjas įvairiais būdais, interpretuoti, pateikti argumentus, išsakyti nuomonę, požiūrį; nepakankamai mokoma

įsivertinti savo veiklą, pasiektus rezultatus, svarstyti tolesnio mokymo/si uždavinius. Vertindami mokymo priemones ir ugdymo programas kūrybiškumo ugdymo aspektu pedagogai taip pat išsako kritinius pastebėjimus: pernelyg plati ugdymo programų apimtis, informacijos ir mokomosios medžiagos gausa, mokomosios medžiagos nepatrauklumas, menkas dėmesys ugdymo diferencijavimui.

Kūrybiškumo ugdymo galimybių sudarymo aspektu iš visų analizuotų mokymo priemonių palankiausiai įvertinti ketvirtosios klasės vadovėliai. Taip pat nustatyta, kad, lyginant pavienius tai pačiai klasei skirtus vadovėlius, naudojamos mokymo priemonės dažnu atveju skiriasi viena nuo kitos dėmesiu kūrybiškumo ugdymui. Tačiau visais atvejais kryptingas ir sistemingas kūrybiškumo ugdymas didele dalimi priklauso nuo mokytojo gebėjimo kūrybiškai naudotis mokymo priemonėmis, papildyti mokomąją medžiagą bei didaktinę vadovėlio sąrangą mokinių kūrybiškumą plėtojančiais klausimais bei užduotimis.

Ugdydami kūrybiškumą gimtosios kalbos pamokose mokytojai taiko įvairius mokinių kūrybinį aktyvumą skatinančius mokymo metodus. Kaip reikšmingiausias kūrybiškumo ugdymo veiksnys išvelgiamas mokinių literatūrinės kūrybos rašymo, dalyvavimo literatūriniuose konkursuose, olimpiadose skatinimas. Mokiniai taip pat pripažįsta, kad jiems yra sudaromos sąlygos atlikti kūrybiškas užduotis: dirbti su suolo draugu ar mažose grupėse, keistis nuomonėmis, idėjomis, išgyvenimais, drąsiai ir nevaržomai reikšti savo nuomonę, naudotis įvairiomis mokymosi priemonėmis, taip pat atlikti užduotis, kai reikia pačiam/pačiai ką nors sugalvoti, sukurti.

Tuo tarpu stebint pamokas nustatyta, kad mokiniams nepakankamai suteikiama galimybių „priiimti riziką“, stokojama mokinių tyrinėjimo ir interpretacinės veiklų elementų, divergentinio pobūdžio užduočių, atviro tipo klausimų. Pamokose taupomas laikas, stinga laiko ilgesniems apmąstymams, vertinimui. Aktyviau į pamoką yra įsitraukę patys mokytojai. Išryškėjo ir tai, kad į kūrybinio mąstymo reikalaujančias veiklas įtraukiami ne visi mokiniai, stokojama ugdymo diferencijavimo atsižvelgiant į mokinių poreikius ir interesus, mokymosi galimybes. Tradiciškai pamokose aktyvesni turintys motyvaciją, gabesnieji mokiniai. Dalis mokinių kūrybinei veiklai nėra skatinami. Šį teiginį patvirtina ir mokinių apklausos rezultatai: nors didžioji dalis anketas pildžiusių mokinių sutinka, kad turi pakankamai galimybių gimtosios kalbos pamokose ugdytis savo kūrybiškumą, kartu rasta beveik šeštadalis tokių respondentų, kurie nepitaria kūrybiškumą puoselėjančio ugdymo bruožus nusakantiems teiginiais. Visų mokinių įtraukimo į kūrybinio aktyvumo reikalaujančias veiklas, ugdymo diferencijavimo problemos gali būti vertinamos kaip vienos aktualiausių.

Kaip probleminė kūrybiškumo ugdymo gimtosios kalbos pamokose sritis išskirtas vertinimas. Nors jis, didelės dalies anketiniame tyrime dalyvavusiųjų mokytojų ir mokinių

nuomone, pasižymi vertinimo kriterijų aiškumu, pakankama atida mokinių kūrybinių darbų aptarimui, tačiau stebėjimo rezultatai parodė, kad pamokoje nėra skiriama pakankamai dėmesio įsivertinimui, mokiniai retai skatinami aptarti savo pačių ar klasės draugų veiklą bei jos rezultatus. Mokytojams nėra lengva vertinti kūrybinius mokinių darbus, individualią mokinių pažangą, pavienių mokinių indėlį dirbant grupėse, integralią žinių, nuostatų bei įgūdžių visumą.

Svarbiausiomis kūrybiškumo ugdymui palankios aplinkos charakteristikomis pedagogai nurodo palankų psichologinį mokyklos klimatą, veikimo laisvę ir kūrybinės veiklos skatinimą, tinkamą fizinę aplinką ir aprūpinimą mokymo/si priemonėmis, bendravimą ir bendradarbiavimą. Vertindami savo mokyklos aplinką didelė dalis mokytojų sutinka, kad jų mokykloje yra aiškiai išreikštas siekis ugdyti kūrybiškai mąstančias asmenybes, mokykla noriai imasi įgyvendinti inovacijas, mokykloje yra daug kūrybiškai mąstančių pedagogų. O ir patys mokytojai lietuvių kalbos ir literatūros pamokose kuria saugią, pasitikėjimu, abipuse pagarba ir tolerancija grindžiamą ugdymo/si aplinką, mokinius skatina kūrybiškai mąstyti, palaiko mokinių iniciatyvas, siekia padėti mokiniams pasitikėti savo kūrybinėmis galiomis, pozityviai save vertinti. Fizinė klasių aplinka taip pat dažnai yra palanki mokinių laisvam, kūrybiškam darbui įvairiomis formomis bei būdais, klasėse nemažai mokinių kūrybą iliustruojančių pavyzdžių.

Didžiausi kūrybiškumo trukdžiai mokykloje, mokytojų manymu, yra mokinių abejingumas ir motyvacijos stoka, pernelyg didelis dėmesys rezultatui, nepakankama mokinių diskutavimo ir darbo klasėje kultūra, laiko kūrybinei veiklai stoka, didelis mokinių skaičius klasėje. Kaip itin reikšmingą trukdį keletas respondentų įvardina skirtingą literatūros ir kalbos pamokų pobūdį. Aiškėja, kad kalbos (ypač gramatikos) mokymas su kūrybiškumu beveik nesiejamas.

Mokykloje pasigendama pakantumo, tolerancijos, palaikymo. Net trečdalis pedagogų nurodo, kad mokykloje nepakankamai gerbiami kitaip mąstantys ir besielgiantys, mokiniai ne visada sulaukia mokytojų ir bendraamžių supratimo. Beveik pusė pedagogų nesėkmės atveju jaučia nepakankamą palaikymą. Panaši dalis mokinių taip pat jaučia pakantumo ir tolerancijos jų išsakomoms mintims stoką. Dažniausiai įvardijama vengimo išsakyti savo nuomonę, imtis kūrybinės iniciatyvos priežastis – baimė sulaukti kritikos, prarasti klasės draugų ir mokytojų pasitikėjimą.

Nors analizuojant tyrimo duomenis lyties ir klasės, kurioje mokomasi, aspektu statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta, detalesnė tyrimo duomenų analizė parodė, kad palankiausias sąlygos mokinių kūrybiškumo ugdymui/si gimtosios kalbos pamokose yra ketvirtoje, o mažiausiai palankios – vienuoliktoje klasėje. Į kūrybiškumo ugdymą labiausiai

orientuoti ketvirtosios, o mažiausiai vienuoliktos klasės vadovėliai. Dažnesnis kūrybiškumą ugdančių metodų taikymas, ryškesnės kūrybiškumui palankios aplinkos charakteristikos aiškiau pastebimos ketvirtos klasės gimtosios kalbos pamokose. 4, 8 ir 11 klasių mokinių kūrybinių darbų analizės rezultatai parodė, kad kūrybiškumo apraiškų nuo ketvirtos iki vienuoliktos klasės tolygiai mažėja. Ketvirtos klasės mokiniai užduotį atliko su didesne išmone ir fantazija. Aštuntos klasės mokiniai taip pat noriai dalijosi mintimis ir jausmais, gebėjo pateikti įdomių problemos sprendimų būdų. Tačiau tikrai maža dalis vienuoliktokų kūrybinį darbą atliko originaliai ir išradingai.

4. Rekomendacijos

Atsižvelgiant į ugdymo programų ir mokymo priemonių analizės rezultatus rekomenduojama:

- Siaurinti ugdymo programų apimtį taip, kad klasėje atsirastų laiko ir erdvės skirti kūrybines ir kūrybinio rašymo užduotis. Į egzaminų turinį įtraukti mokinių kūrybinės veiklos, žinių taikymo gebėjimus galinčias reprezentuoti užduotis.

- Atnaujinant ugdymo turinį reglamentuojančius dokumentus stiprinti kūrybiškumo ugdymo skatinimą ugdymo programų vertinimo dalyse. Mokymosi proceso ir rezultatų vertinimas kūrybiškumo aspektu – sritis, kuri savo esme yra gana subjektyvi ir kurioje nėra aiškių susitarimų. Tačiau, jei kūrybiškumas nebus vertinamas, sunku tikėtis jo sistemingo įgyvendinimo. Todėl aktualu detalizuoti vertinimą išskiriant kūrybos proceso, kūrybinių darbų vertinimo kriterijus. Tokio vertinimo aprašo paskirtis – kurti bendrą supratimą, kuris įgalintų mokytojus sistemingai ugdyti mokinių kūrybiškumą.

- Tobulinti literatūros tekstų atrankos kriterijus. 11 klasės programos turinį papildyti šiuolaikiniais kūriniais, atspindinčiais mokinių gyvenimo realijas. Vadovėliuose pateikiamą informaciją papildyti šiuolaikiškais mokymo priemonėmis.

- Didinti ugdymo turinio atitiktį mokinių poreikiams bei gebėjimams, pateikti daugiau kūrybiškumą ugdančių užduočių vadovėliuose. Mokymo priemonėse daugiau dėmesio skirti mokymosi procesui ir metakognityvinių gebėjimų ugdymui, pateikti daugiau atvirų, tyrinėti kviečiančių klausimų ir užduočių. Mokiniai turėtų būti skatinami ir mokomi patys juos formuluoti. Mažinti užduočių ir klausimų, kurie reikalauja vienareikšmiško atsakymo ar sprendimo.

Atsižvelgiant į pamokų stebėjimo, mokytojų kokybinio tyrimo rezultatus rekomenduojama:

- Sudaryti sąlygas pedagogams tobulinti savo profesinę kompetenciją mokinių kūrybiškumo ugdymo aspektu: organizuoti tęstinius seminarus, praktikumus, kurių metu būtų gilinama kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo samprata, apmąstoma ir vertinama asmeninė pedagoginė patirtis, sudaromos sąlygos praktiškai išbandyti ir taikyti profesinėje veikloje kūrybiškumo ugdymo strategijas bei metodus.

- Mokykloje parengti ir įgyvendinti į kūrybiškumo ugdymą orientuotą mokyklos veiklos strategiją, padedančią užtikrinti optimalią ugdymo inovacijų sklaidą, kūrybiško darbo pavyzdžių viešinimą ir aptarimą, kūrybiškų mokytojų palaikymą ir skatinimą, diskusijų ir pasidalinimo patirtimi kultūros puoselėjimą.

- Mokytojus aprūpinti metodine medžiaga ir priemonėmis, sudaryti sąlygas prasmingai ir tikslingai naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis-komunikacinėmis technologijomis informacijos paieškai, atrankai ir naudojimui ugdant mokinių kūrybiškumą.

- Atrasti būdų veiksmingai spręsti su mokinių kūrybiškumo plėtra susijusias problemas: ugdymo turinio planavimo, skatinant mokinių kūrybines veiklas bei kūrybiškumui galinčią daryti įtaką mokomąją medžiagą; mokinių kūrybinės veiklos ir kūrybinio proceso vertinimo, ugdymo diferencijavimo, mokinių kūrybinių pasiekimų viešinimo, kūrybinės veiklos įvairovės, kūrybos motyvacijos ir prieinamumo skirtingų poreikių mokiniams didinimo ir kt.

- Mokykloje puoselėti kūrybiškumo raiškai palankią, psichologiškai saugią aplinką, grįstą tarpusavio palaikymu ir supratimu, mokyklos bendruomenės narių bendravimu ir bendradarbiavimu.